

ÇUKUROVA'DA FOLKLOR DERLEMELERİ

PERTEV NAILİ BORATAV

Folklor Profesörü

1947 kış semestri tatili içinde Çukurova bölgesinde yapmayı düşündüğümüz araştırma gezisinin programını, iki Fransız dilci arkadaşımızla, M. Rene Giraud ve M. Louis Bazin'le birlikte kararlaştırdık. M. Rene Giraud, Yörükler'in dili üzerindeki çalışmaları için malzeme toplamak istiyordu; M. Louis Bazin de, Türkmenler, Yörükler ve Tahtacılar gibi, Türk dilinin eski şekillerini ve kelime hazinesini muhafaza etmiş bulunan halk ağzlarından, üzerinde durduğu mukayeseli Türk grameri konuları için faydalı bilgiler edineceğini umuyordu. Benim için ise Çukurova bölgesi oldukça meçhul bir saha idi: Ben oraları şimdiye kadar araştırma amacıyla gezmemiştim; bundan başka, Çukurova'nın folkloru başka araştırmacılarca da pek az işlenmiş bulunuyordu.

Gezimiz, böylece, müşterek folklor-dil incelemesi plânına dayanacaktı. Folklor incelemeleri, dil, etnoloji, etnografya ve sosyoloji araştırmalarıyla birlikte yürütüldüğü takdirde, şüphesiz ki, çok daha verimli ve daha manalı olur; bu türlü müşterek çalışmaların getireceği müsbet neticeyi bu gezide bir defa daha görmek imkânı oldu.

Dilci arkadaşlarımız bilhassa "Yörüklerin ağzları,, konusu üzerinde durdular. Yörük ağzının vokabüler, fonetik, morfoloji ve sentaks hususiyetlerini tesbit ettiler. Bu ağzın, aynı bölgelerde yaşamalarına, bazan yan yana, aynı köyde bulunmalarına rağmen Çukurova yerlileriyle, iskân Türkmenleriyle ve Tahtacılarla ne dereceye kadar farklılık gösterdiğine dair bilgiler edindiler.

Gezimiz 10 şubat'tan 25 şubat'a kadar sürdü. Bu on beş günlük zamanın "8 gününü Ceyhan kazasına bağlı İmren köyünde, 4 gününü de Pozantı'da geçirdik. İmren köyü, Yörüklerle Türkmenler üzerinde çalıştığımız yer oldu. Bu iş için bu köy çok elverişliydi. İmren adının, Dede Korkut kitabı'nda geçen "Beğil oğlu İmren,, ile bir ilgisi var mıdır? buna kesin bir cevap vermek mümkün değil; yalnız, Oğuz-Türkmen aşiret adlarından pek çoğunun, o aşiretin atası sayılan bir şahsın adı olduğunu biliyoruz. Bu adlar, sonradan, yerleşen Oğuzların ve Türkmenlerin köy adları olmuştur. -İmren'in asıl yerli halkı, "Fırka-i İslâhiye,, zamanında yerleşmiş iskân Türkmenlerinden, Cerit aşiretindedir. Cerit, Türkmenlerin, bilhassa dövüşçülükle ün almış bir aşiretidir. Dadaloğlu'nun şiirlerinde, Köroğlu hikâyesinin ve şiirlerinin Maraş ve dolayları rivayetlerinde Avşarlarla birlikte en çok adı geçen aşiret budur. İmren'in çok yakınında, aynı muhtarlığa bağlı Canlı mahallesi, 20 yıl-

dan beri yerleşmeğe başlayan Kara-Tekeli Yörük aşiretinden meydana gelmiştir; bu mahallede olsun, İmren'in içinde olsun, Yörük yerleşmesi devam etmektedir. İmren'in içine geçen seneden beri yerleşmeğe başlayan Saçı-Karalı Yörükleridir. Bunlardan, henüz toprak sahibi olmamış aileler köyün hemen civarında çadır kurup kışlamaktadır. Burada, hattâ, iki kardeşten birinin köyde ev yapmış, ötekinin henüz çadırda oturduğu görülüyor. Köyün bu yerleşme hususiyeti bizim incelemelerimiz için çok elverişliydi: Biz aynı bir köyde Ceritli iskân Türkmenlerini, 20 yıldan beri yerleşmiş bir Yörük aşiretini, yeni yerleşen ve henüz çadırda oturan başka bir Yörük aşiretini bir arada görmek imkânını buluyorduk.

Sekiz günlük bir zamanın, her bakımdan bu kadar zengin malzemenin yığılı bulunduğu bir yeri eksiksiz tetkik etmemiz için kâfi gelebileceği tabiidir. Esasen bu gezi, gerek dilci arkadaşlar için, gerek benim için, ilk bir keşif işi oldu. Çok zengin halk kültürü hazinesiyle Çukurova bölgesi, birçok ekipleri yıllarca meşgul edecek bir sahadır.

Pozantı'da son dört günümüzü geçirdik. Pozantı'ya, 15-20 seneden beri Tahtacılar yerleşmektedir. Şimdi nüfusun ekseriyetini onlar teşkil ediyor. Tahtacılar da, sosyoloji, folklor ve kültür tarihi araştırmacıları için geniş, ve henüz pek az işlenmiş bir tetkik sahası arz ediyorlar.

Bize bu gezimizde Adana Müzesi Müdürü, değerli arkadaşımız Naci Küm da katıldı, yorgunluklarımızı paylaştı, tecrübe ve bilgileriyle bize büyük yardımlarda bulundu. Burada kendisine candan teşekkürümüzü bildirmeyi bir borç bilirim.

Bu geziden, belli başlı bir konu üzerinde bir sonuç elde etmiş değilim. Yukarıda da söylediğim gibi, bu, Çukurova bölgesinde, Türkmen, Yörük ve Tahtacı toplulukları içinde yapılan ilk bir keşif gezisi olmuştur. Bu makalemde, gezimiz esnasında, belli başlı iki çalışma merkezinin, İmren köyüyle Pozantı'nın etnoloji, etnografya, folklor ve halk edebiyatına ait edindiğimiz bilgilerin, ve derlediğimiz malzemenin kısa bir bilançosunu vereceğim. Yazının sonundaki eklerde de okuyucular ayrıca iki mevzu üzerinde, bu gezi ile bundan bir müddet evvel Kırıkkaleye bağlı Beyobası köyüne yaptığımız bir gezinin verimlerini bulacaklardır.

* *

1. Etnoloji ve etnografya notları :

1. Cerit Türkmenlerinin, Yörüklerin ve Tahtacıların aşiret bölümleri, yaşayışları ve türlü sosyal münasebetleri, âdetleri ve ananeleri hakkında notlar.

2. Türkmen aşiretlerinin göçebelik devrindeki aşiret münasebetlerine dair, bilhassa aşiret savaşları hakkında notlar.

3. Çadır ve ev şekilleri, ev eşyaları, kilim, heybe, kaval, v. s. hakkında tasvirî notlar. Bunlarla ilgili kelimeler. Bu çeşitten notların, umu-

miyetle dil tetkiklerinde, hususi olarak halk edebiyatı metinlerinin açıklanmasında ne kadar verimli olacağına ufak bir misal vereceğim: Meşhur *Kozanoğlu türküsü'nün* şu kıtasında:

Kara çadır eğmeyinen...
Kuruşun gelip değmeyinen...
Ne kaçryon Kozanoğlu
Beşyüz atlı gelmeyinen.

birinci mısradaki *eğmeyinen*'i, ikinci mısradaki *değmeyinen*'e benzeterek, „eğme,, masdar ismi olarak kullanıldığını sanıyorduk; böylece mısra müphem, hattâ mânâsız kalıyordu. Halbuki *kara çadır*'la ilgili terimler arasında „eğme,, nin başka bir izahını bulmak mümkündür. *Eğme*, kara çadıra bitişik, bükülmüş, eğilmiş dallardan yapılmış, hayvanlara mahsus, üstü çulla örtülü ufak çadır demektir. (Krş. *Söz derleme dergisi*, II, 512; *eğme* kelimesi). Böylece, türkünün bu mısrasında, mânâsız ve rasgele kelimeler sıralanmış olmuyor; kısa bir şekilde, birkaç kelime ile karaçadırla müştemelâtının tasviri yapılmak isteniyor.

II. Menkabeler:

1. Eşkiya menkabeleri: Çakıcıya dair menkabeler.
2. Halk şairlerine dair menkabeler ve biyografya bilgileri t hususiyle Karacaoğlan'la Dadaloğlu hakkında.
3. Alevi büyüklerine ve şairlerine dair menkabeler: Deli boran hakkında iki menkabe.

III. Hayatları hakkında bilgi edinemediğimiz, maceraları birer rivayet gibi anlatılan halk şairleri veya halk kahramanları hakkında küçük türkölü epizodlar:

1. Gündeşlioğlu: 2 parça. 2. Bıçakçioğlu: 1 parça. 3. Boz Gedik: 1 parça. 4. Avşar-Cerit harbine ait, Seyit'ten : 1 parça.

IV. Halk şairleri metinleri:

1. Dadaloğlu: 12 parça. 2. Karacaoğlan: 18 parça. 3. Seyid Ali: 1 parça. 4. Âşık Ali: 1 parça. 5. Kürt Halil: 1 parça. 6. Kul Mehmet: 1 parça. 7. Abidin Bozkurt, Azizli köyünden, yaşayan bir Ceritli şair: 3 parça. 8. Hasan Aydın: yaşayan bir Yörük şairi, 4 parça. 9. Âşık Hacı: 1 parça.

V. Alevi şairleri metinleri:

1. Pir Sultan: 4 parça. 2. Hatayî: 3 parça. 3. Sefil Mehmet: 1 parça. Bu IV. ve V. bölümlerdeki metinlerden, Pir Sultan, Karacaoğlan ve Dadaloğlu'na ait olup şimdiye kadar basılmamış bulunanları yazımıza ek olarak yayınlıyoruz.

VI. Türkölü halk hikâyeleri hakkında notlar:

İmren köyünde profesyonel âşık-hikayeci yoktur. Bu köye en yakın istasyona adını veren Veysiye köyünde Ahmet Cehan (Ahmetçe), saz çalmamakla beraber, "değnek tutup,, türkölüleri makamla çağırarak

suretiyle anlatan profesyonel bir hikayecidir. Onun anlattığı hikâyeler, tam mânasiyle, uzun, türkülü hikâyelerdir. Halk hikâyelerinden başka, saz şairleri metinlerini söylemekteki melekesiyle de ün almış olan Ahmetçe, İmren dolaylarında derin bir tesir bırakmıştır. Bu köyde ve Canlı mahallesinde söylenen hikâye epizodlarının, şiirlerin, Türkmenlere ait rivayetlerin çoğunun kaynağı odur. Ahmetçe ile ovada başka bir köyde buluşacak, ve bir kaç günü bir arada geçirecektik. Şiddetli yağmurlar bastırdı, ova köylerine gitmek imkânı kalmadı; bu yüzden, Ahmetçe'nin hikâyelerini dinlemek, tesbit etmek, onun hikâyeleri ve hikâyeciliğiyle Kars ve dolaylan metinlerini ve anlatma sanatı geleneklerini karşılaştırma işini başka bir zamana bırakmak zorunda kaldım. İmren'de, gerek Ahmetçe'nin, gerek, umumî olarak Çukurova bölgesi hikâyelerinin ve hikâye geleneğinin özelliklerine dair edindiğim bilgileri hulâsa edeyim.

İmren'de 12 büyük türkülü hikâye adı tesbit ettim:

1. Yeğen Ali (Ali Paşa), 2. Karacaoğlan, 3. İlbeylioğlu, 4. Sefil Abdurrahman, 5. Hurşit, 6. Köroğlu, 7. Asuman ile Zeycan, 8. Öksüz-oğlan, 9. Şah Mayıl, 10. Emrah, 11. Deli Boran, 12 Ahmet Bey (veya Ahmet Paşa) ile Guhari.

Bunlardan, 2, 3, 5, 6, 7, 10 No. dakiler öteden beri malûm hikâyelerdir; derlenmiş tam metinleri veya kitapları vardır. 1, 8, 9, 11 ve 12 No. dakiler Kemal Sadık Göğceli'nin dinlediğine veya tesbit ettiğine dair bilgi verdiği hikâyelerdir (Bu hususta bak: Pertev N. Boratav, Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği, s. 312). Sefil Abdurrahman, İmren'de öğrendiğimiz yeni bir hikâye adıdır. İmren'de bu hikâyelerden: *İlbeylioğlu dan* 2 parça, *Yeğen Ali'den* 1 parça, *Deli Boran' dan* bir parça, *Köroğludan* 1 parça, *Karacaoğlan dan* bir hikâye epizodiyle 2 şiir parçası tesbit ettik.

Karacaoğlan, bu bölgede başı sonu belli bir hikâye olarak anlatılmaz; maceraları epizodlar halinde türküleriyle söylenir. Bizim tesbit ettiğimiz de böyle bir epizoddur. Bu parçayı yazımızın sonuna ekledik. Bu epizodun, Zihni Ardıç'ın "Karacaoğlan,, kitabının giriş kısmında bir varyantı vardır; Radloff külliyyatında (Proben... c. VII, metin, s. 297-324; hulâsası için bak: P. Boratav, Halk hikâyeleri. .. s. 184-185) tesbit edilmiş olan Karacaoğlan hikâyesinin bir epizodiyle bu Çukurova rivayetleri dikkate değer bir yakınlık gösterir.

Bu vesile ile şunu kaydetmek istiyorum: Halk şairleri ve türkülü halk hikâyeciliği, yani "âşık" ların sanatlarına bağlı gelenekler bakımından iskân Türkmenleri çok zengindir; buna karşılık Yörükler ve Tahtacılar bu konuda çok fakir kalıyorlar. Bu son iki topluluk içinde ünlü âşıklar yoktur, eskiden beri de mevcut olmamıştır. Bazı özenenler bulunuyorsa da, zengin bir sanat geleneğinden gelmeyen bu özentiler dikkate değer mahsuller vermiyor. Yörükler buldukları çevrenin âşık ve hikâyecilik geleneğini benimsiyorlar. Meselâ burada, İmren'de

yerleşmek üzere bulunan Saçı-Karalı Derviş Gül, Karacaoğlan'ın, Daldaloğlu'nun şiirlerini iyi biliyor, bir çok hikâye epizodlarını anlatıyor; ama o, bu bakımdan türkmenleşmiştir; onun bu hüneleri Yörük geleneği değildir.

VII. Masallar-

1. Yörük Fidan Bacı'dan 2 masal.
2. Tahtacı Döne Akgün'den 2 masal.

VIII. Fıkralar:

1. Karatekeli Mustafa Dayı'dan 3 fıkra.
2. Tahtacı İbrahim Emmi'den ve Ahmet Kâhya'dan 6 fıkra.

IX. Çeşitli türküler:

1. Türkü: 8 parça.
2. Ağıt: 7 parça.

X. Hayvanlara, yıldızlara, Çobana ve kavalına dair efsaneler:
6 parça

EK: I.

Halk Şairleri metinleri

7. Pir Sultan Abdal

Sabahtan uğradım dedem göçüne
Dedem beni tâlib etsen olmaz mı
Çiy ebrişim uydurmuş siyah saçına
Dedem beni yola alsan olmaz mı.

Var get yezit var get dakılma bize
Bizden hezeren binler okunur size
Sen âşık olmuşsun geline kıza
Var get yezit var get tâlib olmazsın.

Dedem bu demlerin her demler olsun
Üstümüzde dönenler boz atlı olsun
Gelin kız seversem gözüm kör olsun
Dedem beni tâlib etsen olmaz mı.

Bir söz söyleyim de sen olma hatır
Adam atasına olur mu hatır
Sof oğluyum dersin get bacın getir
Var get yezit var get tâlib olmazsın.

Pir Sultan Abdal'im bu sırra erdik
Özümüzü sözümüzü bu yola verdik
Yezit sofu olmazdı biz sizde gördük
Gel get sofu kardaş yolu bilmişsin¹.

Bu demenin Naci Kum'daki varyantı Veli Dede'ye aittir.

2

Hönkürü dağında bir yol azıttım
 Acap Şaha giden yollar bu m' ola
 Sarardı gül benzim döndü ayvaya
 Acap Pire giden yollar bu m' ola.

Nice pınarım vardır dolar eksilir
 Ardıç dallarına gök tekeler asılır
 Gırcılı boran dutmuş beller kesilir
 Acap Şaha giden yollar bu m' ola.

Merdindendir deli gönlüm merdinden
 Ala dağın ardından da Şah Abbasın yurdundan
 Kanlı yaşlar akıttım o Şahın derdinden
 Acap Şaha giden yollar bu m' ola.

Nice pınarım vardır üstü bovalı¹
 Daşı kimyalı da toprağı düveli²
 Sarp kayalarımız vardır şahin yuvalı
 Acap Şaha giden yollar bu m' ola.

Pir Sultan Abdal'im coşup giderim
 Ayla günün arasına düşüp giderim
 Üstü köpüklenmiş aşıp giderim
 Acap Şaha giden yollar bu m' ola³.

3

Ankaradan çıktım sabah namazı
 Bize yol vermiyor aşmağa dağlar
 Yetiş Seyit Battal Hüseyin Gazi
 Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.

Merhaba hey güzel pirim merhaba
 Poyraza dayanmaz salınan aba
 Yetiş imdadıma Sultan Kurt Baba⁴
 Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.

Yine kırcılandı dağların salı⁵
 Kış tutmuş iniler Küre⁶'nin beli
 Boz bulanık akar Irmağın⁷ seli
 Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.

¹ Bovalı: böğeli ; bent yapılıp bağlanmış.

² Düveli : dualı.

³ Bu deme semah oynarken söylenir.

⁴ Sultan Kurt Baba : Çorum köylüğünde yatar.

⁵ Sal: yan.

⁶ Küre: Irmak yakınında bir dağ.

⁷ Irmak: Kızılırmak.

Hayal hayal oldu gözüme vatan
Ahmaktır dünyaya göz gönül katan
Çıplak Ali ile Hayder-i Sultan¹
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.

Gaiptesin kandildesin sırdasın
Münkire görünmen göze perdesin
Hasan Dede'm Yüğrük Kulu¹ nerdesin
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.

Denek dağında¹ yatan yediler kırklar
Buna inanmadı münkirler sekler
Çiçek Ata ile Hürü Melekler¹
Bize yol vermedi aşmağa dağlar.

Pir Sultan Abdal'im içtiğim dolu
Sevdası serimden gitmedi hali
Damanın tuttuğum Bektaş-ı Veli
Bize yol vermiyor aşmağa dağlar.

Sultan Suyu gibi çağlayıp akma
Durulur gam yeme divane gönül
Er başında duman dağ başında kış
Erilir² gam yeme divane gönül.

Bizden selâm söylen dosta gidene
Yuf yalancıya da lanet nâdene
Bunca düşman ardımızdan yeltene
Yorulur gam yeme divane gönül,

Şah-ı Merdan önümüzde kılavuz
Yıkılır mı Hakkın yaptığı havuz
Üç günlük dünyada her yahşi yavuz
Dirilir³ gam yeme divane gönül.

Pir Sultan Abdal'im sırdan sırada¹
Bu iş böyle oldu kalsın burada
Cümlemizin yeltendiği murada
Erilir gam yeme divane gönül.

¹ Çıplak Ali ve Haydar Sultan: Keskin yakınında Berek dağında yatar. Hasan Dede: Kırıkkale yakınında kendi adını taşıyan köyde yatar. Yüğrük Kulu: Irmak yakınında yatar; çabuk imdada yetiştiğine inanıldığı için bu adı almıştır. Denek dağı: Keskin yakınında dağ. Çiçek Ata ile Kırk-Kızlar: Çiçek dağında yatarlar.

² Erilir : erinir, erir.

³ Dirilir : geçinir ; dirlik : geçinme.

5

Uçtu havalandı gönülün kuşu
 Uçmayınca gönül yardan ayrılmaz
 Suyum ılıtsalar tenim yusalar
 Yumayınca gönül yardan ayrılmaz.

Usta kesler gelmiş tabutum ölçer
 Nazlı yar gönlümden gâh gelir geçer
 Ulu terziler gelmiş kefenim biçer
 Biçmeyince gönül yardan ayrılmaz.

Nazlı yar gönlüne gelmesin hatâ
 Daha yol gider mi buradan öte
 Eğersiz yularsız ağaçtan ata
 Binmeyince gönül yardan ayrılmaz.

Pir Sultan Abdal'im canım cezada
 Bir yiğın atım yok yolum gözede
 Ecel şerbetinden verin bize de
 İçmeyince gönül yardan ayrılmaz.

2. Karacaoğlan

6

Karacaoğlan bir punann başında otururken karşıdan on onikî yaşında bir kız gelir. Kızın ayağı kayar, testisi kırılır, başlar ağlamağa.

Aldı Karacaoğlan :

Annacımdan gelen maya
 Cemalin benzettim aya
 Ağ topuğa sırma saya
 Töker gider peşlerine.

Her çalıda güller bitmez
 Bitse bile ışkın atmaz
 Günüz hayalimden gitmez
 Gece gördüm düşlerine.

Evlerinin önü kuyu
 Kuyudan alırlar suyu
 Küçücüksün tezce büyü
 Hesab ettim yaşlarına.

Bele *Karacaoğlan* bele
 Bülbül konar daldan dala
 Dost geleceğin bilsem bu yola
 Ağıtlardım daşlarına.

7

(*Havayı bozlak*)

Ben bir yiğit idim gendi halımda
 Bana olan bir kanlı zalımdan oldu
 Bir yiğit ne bulursa dili belâsı
 Ben bilirim bana dilimden oldu.

Masalı da deli gönül masalı
 Alt' ay oldu o yar bize kadem basalı
 Omuzu hırkalı eli asalı
 Derviş ağlar bana şalımdan oldu.

Dağlara dağ vermiş de lâlesin vermiş
 Küfere Hayberin kalasın vermiş
 Arıya bal vermiş belâsın vermiş
 An ağlar bana balımdan oldu.

Karacaoğlan der de hublar erenler
 Doldurup badeyi dosta verenler
 Göğ yüzüde pevraz vurup dönenler
 Yeşil¹ ağlar bana gölümünden oldu.

8

Sana derim sâna şol Aşık Veli
 Bir nâme göndersem seçebilin mi
 Mevlâm seni kulum deyin yaratmış
 Boynuna farz olan beşi bilin mi.

Âşık Alim der de sözlerim söküldü
 Müslim olan bir dereye döküldü
 Kâbe-i şerife üç ev yapıldı
 Hangisi doludur boşu bilin mi.

Âşık Ömerim der de derim vallahi
 Dilim ile zikrederim Allaha
 Kâbe-i şerifte ol Beytullaha
 Arş aleden inen daşı bilin mi.

Karacaoğlan der de bu dünya yalan
 Gidenler gelmiyor inandım kalan

Yeşil : ördek,

Hazret-i Aliye car deyin varan
Ayaksız yürüyen başı¹ bilin mi.

9

Evveli yalan dünyaya
Kur'an m' indi hece m' indi
Haydın danışak âleme
Gündüz m' indi gece m' indi.

Melekler safa düzüldü
iblisin bağı ezildi
Dört kitap nerde yazıldı
Yoğsa gökten hoca- m' indi.

Melekler Mevlânın hası
İblis ona oldu ası
Gökten ol kudret lokması
Toka m' indi aca m' indi.

Karacaoğlan söyler ırdan
Destur aldım ben bir pirden
Beytullahın üstü nurdan
Beyte m' indi hacca m' indi.

10

Kadir Mevlâm bir dileğim var senden
Artır bizim şöhretimiz şanıamız
Altmış kardaş olsak hep bir anadan
Bir sofraya el uzatsa varımız.

On beşimiz avlığını avlasa
On beşimiz ireçberlik eylese
Otuzumuz ağa misli söylense
İçimizde serdar olsa birimiz.

Bir yiğit de silkinip ata binince
Kılıncı da arşın arşın sününce
Bir kâfir de bir yiğide kıyınca
Bin kâfire kılıncı çalsa birimiz,

Karacaoğlan der de edelim aman
Şol yüce dağları bürüdü duman
Dünyada Kur'an da ahrette iman
Sualsiz cennete girse varımız.

¹ Mevlütte hikâyesi anlatılan Kesik-Baş.

II

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Nasıl ele getireyim seni ben
Ben bir şahin olsam sen bir balaban
Daksam cırnağıma düşsem yola ben.

Yok mu idi sizin ilde kadılar
Ağ ellerin altın tasta yudular
Seni bana gövel ördek dediler
Onun için dolanırım göle ben.

Yüklettim yükümü dosta katarım
Yüküm kumaş alanlara satarım
Ben bülbülüm seher vakti öterim
Niçin konmam yeni açılmış güle ben.

Hemene de *Karacaoğlan* hemene¹
Uçtu kuşum üce dağdan dumana
Sevdim ise gönlün ettim kime ne
N'ettim idi şu kovlaşan ile ben.

12

Çıktım ücesine seyran eyledim
Bir acayip seyranı var bu çölün
Daim al üstüne giyer libalar²
Samur kürklü beyleri var bu çölün.

Kılbeye bakar punarınm akışı
Bülbüle hoş gelir gülün kokuşu
Mısırın haznesini değer bakışı
Gözü kara cireni var bu çölün.

Bülbülün figanı şol gonca güle
Gülün engeli de yanında bile
Yaz gelip de karışacak il ile
Eğri başlı güzeli var bu çölün.

Karacaoğlan der de her dem öğünen
Güzel sevedim kendi soyunan
Evliyanın hırkasını giyinen
Veysel-Kara bekçisi var bu çölün.

13

Karacaoğlan bir seyahatta bir şehrin kenarına vardığı zaman karışısına bir kadı ile karısı çıkıyor. Kadın kocasına: "Bu kim?,, diyor.

¹ Büneme de Karacaoğlan büneme (varyant), Bünemek : kıskanmak.

² Libalar: dibalar.

Kadı da: "Bu bir abdalır.,, diyor. Karacaoğlan'a bu hal malûm oluyor. Sazını çekip bunlara söylüyor :

Her sabah her sabah vaaz edersin
Edep nedir erkân nedir yol nedir
Hocam sen de bir inceden bilirsin
Ateş nedir duman nedir kül nedir.

İki kardaş bir gömlekte dururduk
Gömlek durur birim birim yürürdük
Günahımız nedir her dem bilirdik
Abdes nedir namaz nedir din nedir.

Cennetin kapısında üç çocuk bekler
İkisi yürür de biri imekler
Gök yüzünde saf saf olmuş melekler
Onların da şeriatı bil nedir.

Evveli Âdem de sonradır Ali
Kıldan ince kılıçtan keskin islâmın yolu
On iki selvinin üç yüz altmış altı dalı
Bucağında biten iki gül nedir.

Karacaoğlan der de bu bize ardır
Deryanın yüzünde bir balık vardır
Balığın karnında üç kutu vardır
İkisin biz bilirik birisini bil nedir.

14

Karacaoğlan Sivas'a giderken Ahır-Dağı'nın karşısına varınca bir meşe görüyor. Dönüşünde bakıyor ki meşe kurumuş. O zaman bu türküyü söylüyor. Türkü bitince meşe yeniden yeşeriyor.

Annacına almışsın koca Berid'i
Farıdı da deli gönlüm farıdı
Hazret-i Nuh'tan beri kimler var ıdı
Nuhun tufanını bilin mi meşe.

Annacına almışsın koca ardıcı
Başına yağar da boranla gıcı
Gettin Kâbeye de oldun mu hacı
Ol Beyt-i Şerife yüzün sürdün mü meşe.

Şu meşenin bir incecik yolu var
Sayamadım yüz bin türlü dalı var
Şu dünyanın bin bir türlü halı var
Şu dünyanın halından bilin mi meşe.

Karacaoğlan der de bu da böyl' olsun
Başındaki kur' ağaçların göğersin
Senin bahşişini da Bertiz'li versin
Ol Bertiz'in halını da bilin mi meşe.

Şu yalan dünyaya gelenler gider
İli kahramanlı yerler kalır mı
Ölenler ölür de borcunu öder
Hele dur bakalım sağlar kalır mı.

Annacımdan gelen eli gümüşlü
Kargısının ucu cefahir¹ daşlı
Altı arab atlı yanı kılıçlı
Hele dur bakalım beyler kalır mı.

Âlim olanları şirin sözl' olur
Onlar Hakkın divanında nazlı' olur
Neticesi vezirlikten azl olur
Hele dur bakalım tuğlar kalır mı.

Karacaoğlan der de erven² dirildi
Mustafa üstüne bina kuruldu
Subhaneke arşa direk verildi
Hele dur bakalım göğler kalır mı³.

3, Dadaloğlu

16

Ben sana nettim de hey kanlı zalim
Siyah zülfün mah yüzüne moy⁴ dedi
Bir ok vurdun deldi geçti sinemi
Ne ağrıdı ne incidi oy dedi.

Bir keten geymiş de eninde zarı
Kokar gulleb gibi dökülen teri
Huri mi melek mi yoksa bu peri
Heç görmedim böyle persek⁵ soy dedi.

Lefiriler⁶ saçağı sırması telden
Araşan bulunmaz değme bir ilde
Ne selbide ne semende ne dalda
Heç görmedim böyle usul boy dedi.

¹ Cefahir : cevahir. ² Erven: ev en, ejderha.

³ Karacaoğlan Asım Paşaya raslıyor. Paşa ona hakaret ediyor. O zaman âşık bu türküyü söylüyor. ⁴ Moy dedi: neşe verdi; moy: koku. Belki bû = koku' dan, belki de, mû : gaç'dan bozma. ⁵ Persek : güzel. ⁶ lefiri : lâhuri.

Dadaloğlu'm der de davı ne davı¹
 Göğdeki durna da şahinin avı
 Ne al geymiş ne kırmızı ne mavi
 Ne düğün ne bayram ille toy dedi.

17

Garipçe garipçe öten ibili
 Acep göçtü m' ola Cerit illeri
 Alibil bahçası çokça konalga
 Açtı m' ola Ilıcağın gülleri.
 Arık yazısının nerkisleri top top olup bitti mi
 Turnaların garip garip öttü mü
 Şefi gözlüm senden semah tuttu mu
 Çalkan bire Yarsuvat'ın gölleri.
 Hubların durağı Cihanın suyu
 Güzel ağlencesi² Mercin'in kıyı
 Getti de gelmedi bir delim deyi
 Arad arad³ değner m' ola yolları.
Dadaloğlu'm der de boşandı bendim
 Bir dolun içti de söylüyor kendim
 İzin ver kuluna beyim efendim
 Yakın olsun yıraktağı yollarım.

18

Görünüyor Hemitenin kalası
 Hiç gitmiyor aşiretin belâsı
 Yıkılıp Çukurova viran olası
 Çevrildi de orada kaldı ilimiz.
 Esmiyor garbisi mucuğu⁴ çöker
 Pokhardır gecesi izezi⁵ yakar
 İçilmez suların yosunu kokar
 Kadir Mevlâm yaylaya dönse yönümüz.
 Yeter hey ağalar bu sitam yeter
 Kurucağa varınca gukkuğun öter
 Kız gelin kalmadı hast' oldu yatar
 Sehillerde⁶ açılmıyor gülümüz.
 Kara-'dikten⁷ öte Harnı'nın⁸ düzü
 Oturmuş üç boy beyi eyliyor sözü

¹ Davı: dâva. ² Ağlence: eğlence. ³ Arad arad: ara sıra ; arada arada.

⁴ Mucuk : gündüz ısırın sinek. ⁵ İvez : gece ısırın, çok yakan sinek.

⁶ Sehih sahil, deniz kenarı; ova yer. ⁷ Kara - 'dik : Kara-Gedik; yer adı.

⁸ Harnı ; Haruniyye.

Fettahlı beyleri yok kime edek nazı
Enden enden ' kırık bizim kolumuz.

Kavkırt'a varınca semah dönerdi
Saçılır da Su-Çatı'na konardı
Hah deyince bin gök atlı binerdi
Alışkan çakmağıdı bizim zorumuz.

Ağamız da çadırını dutardı
Kapıtını dal boynuna atardı
Her birimiz bir orduya yeterdi
Döğüşerek ölemedi varımız.

Der *Dadalım* şu dağlara varınca
Korkarım yurtları issiz görünce
Saçılıp da Binboğaya konunca
Yaylalara tokhanırdı serimiz'.

19

Sana derim sana da Hasan-Kalası
Ey senin de döğüş oldu dün gece
Nice yiğitlerin beleşti kana
Arab atın koç yiğidin gün' oldu.

Şol gece gördüğüm şol kara düşler
Hesaba gelmiyor kesilen başlar
Çekin atımı da küçük kardaşlar
Hönker tarafından bize gel oldu.

Ağşamınan ikindinin arası
Ecal geldi ölmemizin çarası
Kamalağın kar' ardıcın arası
Işılaşır gülgülüce kan oldu.

Dadaloğlu'm der de belim büküldü
Göz göz oldu yaralarım söküldü
Bu döğüşe beş yüz atlı seçildi
Yüzü geldi dört yüzü de yoğ oldu.

20

Dadaloğlu seyahatta iken Fettahlı Beylerinin yurduna varıyor. Orada erkekler yok, yalnız kadınlar varmış. Dadaloğlu geri dönmek isterken Beyin hanımı onu geri çağırıyor. "Ağaların kadar biz de bahşişim veririk. Bizi avrat diyerek mi geri dönüyorsun. Söyle bakalım.,, diyor. Dadaloğlu aldı sazı, ne söyledi:

¹ En : dirsek.

Her sabah her sabah seyran gezerken
 Iras geldim selvi boylu semene
 Top top olmuş kipriklerin bölünmüş
 Hoş benzettim samur kaşlar kemana.
 Al yanağın almas m' ola kar m' ola
 Çapraz çıkmış düğmelerin dar m' ola
 Acep mislin şu cihanda var m' ola
 İnsem gitsem Hindistan'dan Yemene.

Eliftir kipriğin ıradır kaşın
 Bu güzellik bir Mevlânın başşışı
 Arasam cihanı bulunmaz eşin
 Hiç mislin gelmemiş devr-i zamana.

Dadaloğlum der de hubların hası
 Ferhadın Şirini Mecnunun Leylâsı
 Aklım eğlencesi gönlüm yaylası
 Bir yel esti başımdaki dumana.

21

Koca Payas bu oyunu çok gördü
 Yedi dağ üstüne ordusun kurdu
 Yavuz Sultan Selim korktu da verdi
 Bey babam zorılan âldı tuğları.

Ahındayım da şu Karabeyaz'ın
 Bir yazın ağlattın birin de güzün
 Karbeyaz'ı alırsak Şam'aça¹ bizim
 Daha Şam'dan öte Birgüz² ağaları.

Emmim Hacı Bey de bunu böyle deridi
 Altı Avşar yedi Türkmen Beyi varidi
 Tüfengimiz kara macar otu firenk barıdı³
 Ölen ölmüş hesab etsin sağları⁴.

22

Yürü bire Kaleserin⁵ kalası
 Dört bir yanın gülbenk oldu ün oldu
 Arab atlar döne döne dövüşür
 Arâb atın koç yiğidin gün' oldu.

Yayanlıkta yürümesin bilmiyen
 Yarım saat at üstünden inmiyen

¹ Şam'aça : Şam'a kadar. ² Birgüz ağaları: o vaktin derebeyleri.

³ Bant: barut. ⁴ Bu şiir Küçük Ali Oğulları ağzındandır.

⁵ Kaleser: Kara - İsalı.

Yurtlarının kadirini bilmiyen
Her birisi bir koltuğa kul oldu.

Urdular sineme mihnet yarası
İy'olmadı şu sinemin paresi
Mağrib ile maşrıkın arası
İle bol bol ama bize dar oldu.

Ne yaman hayf oldu Aşarlar Kürtler
Yürekten çıkar mı böyl' olan dertler
Arada kesib oldu¹ boyn' uzun atlar
At vermesi iskânlıktan zor oldu.

Ne yaman hayf oldu da bizlere
Türk karıştı gelinlere kızlara
Üleşmez dökülmedi düzlere
Dögüşmedik gözlerimiz kör oldu.

Derilip de bir araya gelmedik
Birbirimizle danışıp da tanmadık
Kurşun değip at üstünde ölmedik
Dögüşmedik gözlerimiz kör oldu.

Söyle *Dadaloğlu'm* gördüğün düştün
Ayağ atılmıyor yatan üleştün
Yine habar geldi kavım kardaştın
Hünkâr tarafından bize gel oldu.

23

Halebin Antebini soyun keserim
Cehdedeşem Elbüstanı basarım
Bağdat kapısına kılıç asarım
Vurun aslanlarım dedi Apalak.

Hersinen mi geldin hey beyin oğlu
Zannettim Hasan'ın kolları bağlı
Onbeş oğlum vardır kullan tuğlu
Vurun aslanlarım dedi Apalak.

Ordu geldi karşımıza düzüldü
Alnımıza kara yazı yazıldı
Yek-Bıyık vuruldu ordu bozuldu
Vurun aslanlarım dedi Apalak.

Dadaloğlu'm söylemezdin hilayı
Alışanlı Beyi buldu belâyı
Vurdu düşürdü Halıt köleyi
Vurun aslanlarım dedi Apalak.

¹ Kesib oldu : yağma edildi.

EK: II

Karacaoğlan'ın bir mehkabesi

Karacaoğlan, köyüne yakın bir yerde düğüne çağrılıyor. Yeğeni varımış, Göğ-Yusuf, bacısının oğlu... Karısına meyil vermiş. Karacaoğlan gidince gelir, karısını kandırıyor. Yatıyorlar.. Tam o sırada Karacaoğlanın sazının teli kırılıyor. Bir bahane ile dışarı çıkıyor, görünmeden sıvışıyor, doğru evine geliyor. Bakıyor ki karısıyla yeğeni yatıyorlar. Hemen kürkünü üzerlerine örtüyor. Dönüyor, düğün evine geliyor. Sabaha kadar orada kalıyor.

Sabahleyin, kadın gece Karacaoğlanın geldiğini anlıyor. Oğlan inanmıyor. Kadın Karacaoğlanı çeşme başında karşılıyor. Namuslandığından karalar bağlanmış. Karacaoğlan'a yaklaşıp gönlünü almak istiyor. O zaman aldı Karacaoğlan:

Ak kuğum ablak kuğum
Dal burnuna kondun bugün
Menendinden sakınırdın
Enginlere indin bugün.

Helkeleri ele aldın
Bezirgan bunarına suya indin
Gül verip menevşe aldın
Dostum neler duydun bugün.

Boğazında sarı hakık
Zülüfü gerdana dökük
Kalbin melül kaşlar yıkık
Dostum neler duydun bugün.

Kızlar çıktı kol kol oldu düzüldü
Etim kemiğimden üzüldü
Ne dedim de gül benzin bozuldu
Dostum neler duydun bugün.

Böyle diyince, kadın: "Herhalde bilmiyor., diye Karacaoğlana karşı yürür, o zaman Karacaoğlan geri geri çekilir:

Fani *Karacaoğlan* fani
Veren alır tatlı canı
Sevmediğin kara donu
Dost karşımda geydin bugün.

Avrat yine, bir şey anlamamış diye düşünerek Karacaoğlana doğru gider. Karacaoğlan yine sazi aldı, söyledi:

Üce dağda bunar olsan
Akarak yanıma gelsen
Susurasam susuz ölsem
İçmem yarım şimden kerî.

Üce dağın karı olsun
Has bahçenin gülü olsun
Cennetteki Hürü olsun
Almam yarım şimden kerî.

Kuş tüyünden döşek olsun
Kutnu kumaş yorgan olsun
Zahmarıda buysam ölsüm
Yatmam yarım şimden kerî.

Karacaoğlan der Kâbedeki ağaç olsun
İğranarak yaprak versen
Evliyanın piri olsun
Almam yarım şimden kerî.

Ondan sonra: "Haram olsun şimden kerî evlenmek., dedi. "Dokuza kadar benimle kim çakışırsa onu alacağım., dedi. Onunla dokuza kadar hiçbir kız çakışamadı. İki, üç beyitten fazla hiçbir kız onun karşısında dayanamadı, razı oldu. O da kimseyi almadı, evlenmedi.

Sözlü kaynaklar:

EK I için :

No. 4, 5: Kırıkkale'nin Hasandede köyünden Süleyman Demirhan : Hasan Dede oğullarından.

No. 1, 2: Pozantı'da Tahtacı Veli Dayı.

No. 3, 22: Kırıkkale Beyobası köyünden Türkmen-Pehlivanhoğlu aşireti Beyleri soyundan Arslan Pehlivanhoğlu.

No. 10, 11, 12; Ceyhan-İmren köyü, Cerit aşireti soyundan İsmail Kartal.

No. 7, 8, 14, 15, 16, 23: İmren köyü yanında kışlıyan Saçkaralı Yörük aşiretinden Derviş Gül.

No. 13, 20 : İmren köyünde Ceritli Yusuf Ağaçkuşu.

No. 21 : İmren köyünde Ali Ünal; aslı Dört Yol-Payas'lı.

No. 9, 17, 18, 19: İmren'de Ceritli Ahmet Ağa.

No. 6: İmren'de Ceritli Mahmut.

EK II için : Saçkaralı Derviş Gül, İmren'in Çanlı mahallesinde Ahmet Ali'den, o da Veysiye'li Ahmet Cehan'dan.